

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΚΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΛΟΥΒΑΡΙ

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓ. ΧΡ. ΓΡΑΜΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ

1938

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

Κ^{ου} Νικολάου Ρούβαρι

Υπό Γεωργ. Χρ. Γραμματοπούλου

(Προσωριναί σημειώσεις διά τους υ.υ.
φοιτητάς τῆς Παρτείου Σχολῆς)

1938

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑΣ ΕΠΙΣΤΗΜΑΣ

Ἡ πραγματιότης ἐντὸς τῆς ὁποίας ζῶμεν, διαυρίνεται εἰς δύο πλευράς. Εἰς τὴν φυσικὴν πλευρὰν δηλ. τὸν φυσικὸν κόσμον, τὴν φύσιν ἢ τὰ φυσικὰ φαινόμενα καὶ εἰς τὴν ψυχικὴν ἢ πνευματικὴν πλευρὰν δηλ. τὸν ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν κόσμον, τὰ ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ φαινόμενα, τὸ πνεῦμα.

Καὶ φύσιν μὲν λέγοντες ἐννοοῦμεν πᾶν ὅ,τι εἶναι διὰ τῶν αἰσθησέων ἀντιληπτὸν (φαινόμενα, ἀντιμετώπιμα δυνάμειος κλπ). Τὰ γνωρίσματα τῆς πλευρᾶς ταύτης τῆς πραγματικότητος εἶναι τὰ ἑπόμενα.

Ἀνάμνησις ἀπόλυτος τῆς κυριαρχίας τοῦ φυσικοῦ Νόμου καὶ αἰτιώδους συνάρτησις. Ἡ φύσις παραμένει πάντοτε ἡ αὐτὴ πρὸς ἑαυτήν. Ἐν αὐτῇ ἐπαναλαμβάνονται ἀείποτε τὰ αὐτὰ. Τελεῖται δηλ. μία διαρκὴς ἀνακύκλισις. Τὸ ἀτομικὸν, τὸ ἐκί μέρος, τὸ ἄπαξ γεγόμενον, κρησιμενεῖ μόνον διὰ τὴν ἀναγωγὴν εἰς τὸ γενικόν, διότι ἡ γνῶσις τῆς φύσεως καὶ τῶν φυσικῶν φαινομένων τελεῖται διὰ τῆς ἀναγωγῆς τῶν ἐπι μέρους εἰς τὸ γενικόν, εἰς τὴν ἔννοιαν, εἰς τὸν Νόμον. Διὰ τῆς ἀναγωγῆς ταύτης παρέχεται ἡ ἐξήγησις τῶν τελευτῶν ἐν τῇ φύσει. Εἰς τὴν ἐξήγησιν δὲ ταύτην ἀρκεῖται κατὰ κύριον λόγον ἡ Ἐπιστήμη (1).

Πνεῦμα, πνευματικὰ φαινόμενα, πνευματικὸν κόσμον, καλοῦμεν γενικώτατα, ὅ,τι γνωρίζομεν διὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας καὶ διὰ τῆς ἀμέσου βιώσεως. Τῆς πλευρᾶς ταύτης τὰ κύρια γνωρίσματα εἶναι α) ἡ ἔλευθερία καὶ β) ὁ σκοπός.

---

(1) Παράβατε διὰ ταῦτα ὡς καὶ διὰ τὰ μαθητὰ Ν. Ἰ. Λούβαρι « Ἡ πνευματικὴ Ἐπιστήμη 1937 ».

Ὁ πνευματικὸς βίος ἀποτελεῖται ἀπὸ ἄκείρον ἀριθμὸν ἀπαξ
γενομένων, ὡς εἶναι τὰ ἄτομα, αἱ προσωπικότητες, αἱ πράξεις,
τύποι λατρείας, ἔργα τέχνης, ἀκόμη δὲ καὶ ὁλόκληροι ἱστορικοὶ
περίοδοι. Ἐντεῦθεν κατανοεῖται ὅτι ἐν τῷ βίῳ τοῦ πνεύματος
ὑπερέχει ὄχι τὸ γενικόν, ἀλλὰ τὸ ἀτομικόν καὶ τὸ ἰδιότυπον. Εἰς
τὸν κόσμον τοῦτον τοῦ πνεύματος δὲν κυριαρχεῖ ὁ φυσικὸς νόμος,
ἀλλ' ὁλόκληρος ἡ ἱστορία, ἡ ὁποία εἶναι ἡ κοινίστρα ἐν τῇ ἁγοίᾳ,
ἀγωνίζεται καὶ ἀποκαλύπτεται τὸ πνεῦμα, περιστρέφεται περὶ
ἀξίας, ἰδανικά, εὐοκούς, οἱ ὅποιοι ἀναβλύζουσιν ἐλευθέρως ἐκ τῆς
ψυχῆς τοῦ δημιουργοῦντος ὑποκειμένου.

Διὰ τῆς πραγματοποιήσεως αὐτῆς μετασχηματίζομεν τὴν πραγμα-
τικότητα ὡς λ.χ. συμβαίνει ἐν τῇ θρησκείᾳ, τῇ τέχνῃ καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ.

Ὁ μετασχηματισμὸς οὗτος εἶναι διαμαρτυρία τῆς προσωπικότη-
τος ἡ ὁποία κινδυνεύει νὰ ἀφανισθῇ ἐγὼς τοῦ κόσμου τῆς φύσεως
καὶ διὰ τοῦτο ἀρνείται νὰ υποβιβασθῇ εἰς ἐξάρτημα αὐτῆς. Ἡ γνῶ-
σις τοῦ πνευματικοῦ κόσμου τελεῖται κατὰ τρόπον ὅπως διαφερε-
τικὸν τῆς γνῶσεως ἧς ἐπικρατεῖ ὡς πρὸς τὰ φαινόμενα τῆς φύ-
σεως. Τοῦτέστι ἐνίστασθαι εἰς τὴν κατανόησιν τῶν πνευματικῶν φαι-
νομένων διὰ τῆς ἀναγωγῆς αὐτῶν εἰς συναρτήσεις δηλωτικὰς νοήματος.

Συλλαμβάνομεν δηλ. τὸ νόημα ὅπερ ὑποκρύπτεται εἰς τὰ φαινό-
μενα τοῦ πνευματικοῦ βίου (προσωπικότης, ἡσυχία τῆς πράξεως, τύ-
πος λατρείας, ἔργον τέχνης, θρησκεία, τέχνη ὡπ.) διὰ τῆς συσκε-
τίσεως τοῦ ἑρμηνευτοῦ πρὸς ἐνδοτικὸν συμπλέγμα ὅπερ ἐμ-
περικλείει ἐν ἑαυτῷ νόημα. Συμβαίνει δηλ. καὶ ἐνεαῦθα ὅ,τι
καὶ περὶ τῆς ἑρμηνείας μιᾶς γλωσσικῆς περιόδου (παράβαλε
ἐπίσης ἐπιγράμματα μηχανῆς ἐν σχέσει πρὸς τὸν εὐοκὸν τῆς μηχανῆς,
ταῦτέστι πρὸς τὴν ἀξίαν τὴν ὁλοκλήραν προώρισται νὰ πραγματο-
ποιήσῃ ἡ μηχανή). Ἡ κατανόησις δὲ αὕτη δὲν εἶναι καθαρῶς καὶ
μονομερῶς ἀποτέλεσμα νοητικῆς μόνον λειτουργείας, ἀλλ'
εἰς τὴν ἑρμηνείαν συμμετέχει ὁλόκληρος ἡ ψυχὴ, μηδὲ τῆς

φαντασίας εξαιρεμένης.

Τέλος απέγαντι τῶν πνευματικῶν φαινομένων λαμβάνει ὁ ἄνθρωπος ὠρισμένην θέσιν, ἐπιδοκιμάζει δηλ. ἢ ἀποδοκιμάζει αὐτά, δέκεται αὐτὰ ἢ τὰ ἀπορρίπτει ἐπὶ τῇ βάσει ἀξιῶν, ἰδανικῶν καὶ σκοπῶν.

Κατὰ ταῦτα καὶ ἡ γνῶσις ὅσον ἀφορᾷ τὰ πνευματικὰ φαινόμενα εἶναι διάφορος τῆς γνῶσεως τῆς σχετιζομένης πρὸς τὰ φυσικὰ φαινόμενα. Ἐκείνη συνίσταται εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν φαινομένων, αὐτὴ εὐνάγκιστον εἰς τὴν ἔρμηκειαν αὐτίων.

Τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῶν δύο τούτων πλευρῶν τῆς πραγματικότητος πρὸς ἀλλήλας, δὲν ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς ὅσα μέλλομεν νὰ ἐπιθέσωμεν. Διότι εἶναι κυρίως πρόβλημα μεταφυσικόν. Ἐν τούτοις δὲν κρίνομεν ἀσκοπὸν νὰ θίξωμεν δι' ὀλίγων τῆν σχέσιν ταύτην, παραθέτοντες τὰς κυριώτερας τῶν εἰς αὐτὸ ἀναφερόμενων ὑποθέσεων. Κατὰ τὰ διαρκῆ σύστημα, αἱ δύο πλευραὶ εἶναι ὅλως διάφοροι καὶ ἀνεξάρτητοι ἀλλήλων κατὰ τὰ Ἐνιστικὰ σύστημα, τὸ ὑνάγκιστον τὸ πνεῦμα ἢ εἶναι προϊόν καὶ ἐπιφαινόμενον τῆς ὕλης (ὑλισμὸς), ἢ τὸ ὑνάγκιστον ἢ ἡ ὕλη εἶναι προϊόν τοῦ πνεύματος (πνευμασοκρατορία). Κατὰ τὴν τρίτην τέλος τῶν σχετικῶν ὑποθέσεων, ἡ ὁποία εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Μοριασμὸς, πνεῦμα καὶ ὕλη εἶναι κατὰ βάθος ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ ἐν ἀνωτέρῳ εἰς καὶ ἀγνωρίστῳ εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ἐνοτυπεί (μανισμὸς). Εἶναι ἀληθές ὅτι αἱ βιολογικαὶ ἐργασίαι τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων καὶ ἰδίως εἰς ἀνακαλύψεις τοῦ περιφάνου βιολόγου Μεκκνὺλ, πειστοποιοῦν τὴν θεωρίαν κατὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἐκ αὐτῆς τῆς ἀψύχῃ ὕλης ὑποκρύπτεται τὸ ψυχικὸν καὶ πνευματικόν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ διαιρέσις εὐεῖτη μετὰ τῶν δύο πλευρῶν τῆς πραγματικότητος ὑποβάλλει εἰς ἀπόλυτον αὐτῆς δεξιότητα. Ἡ δὲ νεωτέρα βιολο-

για εμφανίζεται συτήγορος τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Ἐγγέλου. Ἐν παύσῃ περιπετώσει εἰς ἡμᾶς ἀρκεῖ ἡ πιστοποιήσις τῆς ὑπάρξεως τῶν δύο τούτων πλευρῶν, τῆς διαφορᾶς τῆς φύσεως καὶ τῆς ὑφῆς αὐτῶν ὡς καὶ τοῦ τρόπου τῆς γνώσεως αὐτῶν καὶ συνεπῶς καὶ τῶν μεθόδων τῆς ἐρεῦνης ἐκατέρᾳ αὐτῶν.

Ἡ διαφορὰ τοῦ ἀντικειμένου καὶ ἡ διαφορὰ τῶν μεθόδων τῆς ἐρεῦνης καὶ τῆς γνώσεως τῶν δύο πλευρῶν τῆς πραγματικότητος, δημιουργεῖ κατ' ἀνάγκην δύο κατηγορίας ἐπιστημῶν, αἵτινες διακρίνονται σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων.

Πρὶν ὅμως προβῶμεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θεμελιώδους τούτου σημείου, ἄς ἐπιτραπῇ γὰ καθορίσωμεν συντόμως τὴν ἔννοιαν τοῦ ὄρου « Ἐπιστήμη », ἀπαριθμοῦντες κυρίως τὰ γνωρίσματα αὐτῆς. Ἡ ἐπιστήμη δύναται γὰ ἐξετασθῆ κατ' ὕλην καὶ κατ' εἶδος, τούτεστιν ἀντικειμενικῶς καὶ μορφολογικῶς. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ὕλης ἐξεταζομένη ἡ ἐπιστήμη δύναται γὰ ὀρισθῆ ὡς συστηματικὴ ἐνότης γνώσεων αἱ ὁποῖαι συγγενεῦσιν κατ' ἀρκῆν πρὸς ἀλλήλας καὶ ἀποτελοῦν ἕδιον καὶ σχετικῶς ἀνεξάρτητον κύκλον. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ τῆς μορφῆς θεωρουμένη ἡ Ἐπιστήμη, εἶναι ἡ μεθοδική, δηλ. ἡ κατ' αὐστηρὸν καὶ σύμφωνον πρὸς τὸ ἀντικείμενον μέθοδον, ἀσκησις τῆς ἐρεῦνης. Ὁ κέντρος ὀρίζει τὴν Ἐπιστήμην ὡς ἑξῆς: Πᾶσα θεωρία ἐφ' ὅσον πρόκειται γὰ εἶναι σύντημα, τούτεστιν ὁλόκληρῃ γνώσεων κατ' ἀρκῆν διατεταγμένη, καλεῖται Ἐπιστήμη (1). Σαφέστερον θὰ ἦδυνάμεθα γὰ εἰπωμεν ὅτι Ἐπιστήμη εἶναι ἡ κατασκευὴ συνδέσμων ἐνοιῶν καὶ προτάσεων ἰσχυουσῶν διὰ κόσμον ἀντικειμενικόν, ἀνεξαρτήτως τῆς ἰδίας ἀτομικῆς ποιότητος.

(1) Παράβαλε: Παρούτσου « Ἡ Ἐπιστήμη », 1937.

καί τοῦ χρονικοῦ περιορισμοῦ τοῦ ἀντικειμένου (1). Ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου ἔπεται ὅτι κύριον γνώρισμα τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἡ ἀντικειμενικότης. Ἡ πρὸς τὴν ἀντικειμενικότητα ἀπαιτήτως ἀπαγορεύει τὴν ἀνάμιξιν τοῦ ὑποκειμένου, τῶν ὑποκειμενικῶν δοξῶν, συναίσθηματικῶν βουλήσεων τοῦ ἐρευνητοῦ. Τὸ γνώρισμα τούτο εἶναι ἐνεῖγο τὸ ὁποῖον διακρίνει κυρίως τὴν ἐπιστήμην, ἀπὸ τὰς λοιπὰς λειτουργίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ ἀπὸ τὰ διάφορα ἀντικειμενικά στοιχεία τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, διότι ἡ ἀξία τὴν ὁποῖαν κατατείνει νὰ πραγματοποιήσῃ ἡ Ἐπιστήμη, εἶναι ἡ ἀξία τῆς ἀληθείας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Τέχνην ἢ μίαν πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ καλοῦ, ἢ δὲ πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ ἁγίου καὶ τῆς ἰσχύσεως, ἀντικειμενικῶς δὲ εἶναι πραγματοποίησις τῶν ἀξιῶν τούτων.

Ἐκ τοῦ αἰτήματος ἐκείνου τῆς ἀντικειμενικότητος, ἔπεται ὡς δεύτερον αἶτημα τὸ καθολικὸν κύρος ἢ ἡ ὑποχρεωτικὴ ἰσχὺς τῶν περιορισμάτων τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Ἄνευ τῆς πληρώσεως τοῦ αἰτήματος τούτου, δέν δύναται νὰ γνησθῇ ἐπιστήμη.

Κατὰ ταῦτα ἡ Ἐπιστήμη καλεῖ νὰ εἶναι τοιαύτη, ὅταν ὑποβιβάζεται εἰς μέσον πρὸς πραγματοποίησιν σκοπῶν ἐντὸς αὐτῆς κειμένων ἢ.χ. κοινωνικῶν, πολιτικῶν, θρησκευτικῶν κλπ.. Τούτο ἰσχύει ἐξ ἑαυτοῦ καὶ διὰ τὰ ἄλλα στοιχεία τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ ἰδίᾳ διὰ τὴν τέχνην καὶ τὴν θρησκείαν, ὅσῳ καὶ αὐταὶ παρέκκλίνουν ἀπὸ τῆς ὑψίστης ἀξίας ἢ ὁποῖα διέπει τὸ ἔργον αὐτῶν.

Εἶκομεν ὅτι συμφώνως πρὸς τὰς δύο πλευρὰς τῆς πραγματικότητος, διακρίνομεν καὶ δύο κατηγορίας ἐπιστημῶν.

Αἱ Ἐπιστήμαι αὐταὶ εἶναι τὸ μὲν αἰ φυσικαὶ ἐπιστήμαι, τὸ δὲ αἰ πνευματικαί. Αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι, ὡς εἶναι ἡ

---

(1) Παράδειγμα: S. Krause "Lebensformen", 1914, μετάφρασις ὑπὸ Π. Γ. Πούβαρι, ὑπὸ τὸν τίτλον "Εἶδη ζωῆς", Ἀθήναι 1917.

Φυσική, ἢ Ζωολογία καὶ Φυσιολογία, ἢ Ἀθροισμολογία, ἢ Βιολογία, ἢ Γεωλογία, ἢ Ἀνατομία, ἢ Φυσιολογία καὶ, ἀπολοῦται περὶ τὰ φυσικὰ φαινόμενα καὶ ἐπειδὴ ταῦτα εἶναι πολλαπλά, ὑποδιαιροῦνται κατὰ τὴν ἰδιαιτέρας φύσιν εἰς φαινόμενα τούτων εἰς καθ' ἕνα εἰς τὰς ἐπισημωσθέντων κορυφώτερας τῶν ὁποίων ἀπαριθμήσαμεν. Ἀρκούτου εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν ἀντικειμένων καὶ τῶν φαινομένων τῆς φύσεως, εἰς τὴν ταξινομήσιν αὐτῶν, εἰς τὴν συναγωγὴν γενικῶν ἐκκευῶν καὶ νόμων καὶ εἰς τὴν ἀναγωγὴν τῶν καθ' ἕνα εἰς τὰς γενικὰς ταύτης ἀρχάς. Κατὰ τὸν τρόπον τούτον ἐξηγοῦν τὴν φύσιν καὶ τὰ φαινόμενα αὐτῆς. Συνδέονται δὲ πρὸς ἀλλήλας διὰ τοῦ κοινῶς ἀντικειμένου τῆς ἐρεύνης καὶ διὰ τῶν κοινῶν μεθόδων αὐτῶν (λ.χ. ἀναλόγων ἑνὸς ὅλου εἰς τὰ στοιχεῖα του, ἀναζητήσεις τῶν νόμων οἱ ὅποιοι διέπουν τὸν σκεῖν αὐτῶν, πείραμα, κάθοδος εἰς τὸ ἐπί μέρος πρὸς ἐξήγησιν αὐτοῦ διὰ τοῦ γενικοῦ κλπ.).

Μετὰ τὰ ἄλλα ταῦτα περὶ "Ἐπιστήμης", καὶ "Φυσικῶν Ἐπιστημῶν", καιρὸς εἶναι νὰ ἐξετάσωμεν τὴν φύσιν καὶ τὴν ἔννοιαν τῶν πνευματικῶν Ἐπιστημῶν. Πρὸ τούτου ὁμῶς εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀσχοληθῶμεν πρῶτον περὶ τὴν ἔννοιαν καὶ τὸν ὅρισμόν τοῦ πνεύματος καθ' ὅλου, ἔστω καὶ κατὰ τρόπον ἐντελῶς προεωριστόν.

" Πνεῦμα καλεῖται γενικώτατα, τὸ ψυχικόν καθ' ὅλου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ὕλην, τὸ σωματικόν. Ἐπειτα διὰ τοῦ ὅρου " πνεῦμα", ὑπονοοῦμεν εἰδικώτερον τὴν νόσον, τὸν λόγον, τὰς ἀνωτέρας λειτουργίας τῆς ψυχῆς κατ' ἀντιδιαστολήν πρὸς τὸν ἀπλῶς ψυχικόν βίον. Ἐνῶ μεταφυσικὴ τρίτη ἔννοια ὑπὸ τὸν ὅρον " πνεῦμα", νοεῖται αὐτὸς οὐσία ἢ αὐτὸς δύναμις. Τέλος " πνεῦμα", λέγοντες, νομίζουσι τὸν πνευματικόν βίον ἐν γένει, τὰς ἀξίας, τὰ ἰδανικά καὶ τοὺς ὑπερατομικοὺς σκοποὺς, τὴν συνκίρησιν τῶν ἀνωτέρων ἐνεργημάτων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τὰ ἐνταῖον σὺνολον

τῶν πνευματικῶν δημιουργημάτων τοῦ ποιητοῦ, τὴν
μυστηριώδη δύναμιν ἢ ἡ οποία πραγματοποιεῖ ἀξίαν καὶ
ἰδίαν καὶ ἢ ἡ οποία ἐκφράζει ἐαυτὴν συμβολικῶς διὰ ποιη-
τικῶν μορφῶν καὶ ἐξυψώνει τὸν ἄνθρωπον ὑπεράνω τοῦ στε-
νοῦ ἀτομικοῦ βίου καὶ ὑπεράνω τῆς φύσεως διὰ τῶν δεον-
τολογικῶν καὶ ἀνθρωπίνων καὶ διὰ τῶν καλοποιητικῶν καὶ
ἀξιών (κυρίως Ἐρησικία, Τέχνη, Φιλοσοφία, Ἑδίκη).

Ἡ ἀντίληψις αὐτὴ περὶ τοῦ πνεύματος ἐδημοურγήθη
κατ' ὀλίγον καὶ βαθμηδόν.

Τὰ στοικία τὰ ὅποια ἀλληλοδιαδόκιμα ἀδήγησαν εἰς τὴν
πληρεστέραν γένεσιν περὶ τοῦ πνεύματος ἀντίληψιν ἔκου-
σιν ὡς ἑξῆς ἐν ταῖς γενικωτάταις ἀντιῶν γραμμαῖς.

Ὁ Ἀναξαγόρας ἐδέχετο τὸ πνεῦμα ὡς εἴ-
δος λεπτοκόκκης ὕλης. Τὸ αὐτὸ ἰσχυρὸν διὰ τὸν ἐκκλη-
σιαστικὸν συγγραφέα Τερτυλιανὸν καὶ διὰ τινὰς τῶν
νεωτέρων.

Ὁ ἀρχαῖος ὑλοζωισμὸς συνέδεσε τὸ πνεῦμα οὕτω μετὰ τῆς
ὑλης, ὥστε ἐν τῶν δύο τούτων νὰ ἀποτελεῖται μία ἐνότης.

Ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἀτεμοκρατικῆς θεωρίας Δημόκριτος, ἐδέχε-
το τὸ πνεῦμα ὡς προϊὸν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κινήσεων αὐτῶν.

Ὁ Πλάτων ταυίζει τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν λόγον τοῦ παντός,
ὁ δὲ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ τὸ πνεῦμα ἀσχετόν πρὸς τὸ σωμα-
τικόν, χωριστὸν ἀπὸ τῆς ὑλης καὶ φαντάζεται αὐτὸ ἐνυπάρ-
χον ἐν τῇ ψυχῇ, ἀλλ' ἐξωθεν ὑπαισθηθὲν εἰς αὐτήν.

Οἱ νεοπλατωνικοὶ ἐδέχοντο αὐτὸ ὡς ἀπορροήν ἀπὸ
τοῦ ἐνός, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἐξέστραφεν, ὅπως αἱ ἀκτίνες τοῦ
ἡλίου, πρῶτον τὸ πνεῦμα τοῦ παντός, ἔπειτα ἡ ψυχὴ τοῦ
παντός καὶ τέλος ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ τοῖς ἑπειτα-
κρόνοις, ἐκκλησιαστικῶς τινὲς συγγραφεῖς κοινῶς διὰ-
κρίσιν μετὰ τῆς ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἐυδύκωμοι κατὰ τὸν

τρόπον τούτον τόν άνθρωπον ὡς τριμερῆ κατά τήν φύσιν (Τατιανός - Οριγένης). Οἱ σχολαστικῶς τῶν μετέπειτα αἰώνων ὀρίζουν τό πνεῦμα ὡς ἄϋλον ἀπλήν λογικὴν οὐσίαν. Ὁ Θεός εἶναι τό ὑψίστον δι' αὐτοῦ καί ἀπόλυτον πνεῦμα καθαρὰ ἐνέργεια.

Ὁ καρτέσιος διδάσκει ἀπόλυτον ἀντίθεσιν μεταξύ πνεύματος καί ὄλης, ψυχῆς καί σώματος, ὁ δέ Σπινόζα ἐκδέχεται τό πνεῦμα ὡς ἰδίωμα τῆς οὐσίας, δηλ. τοῦ Θεοῦ ὁ ὁποῖος εἶναι ἀγνώριστος εἰς τόν άνθρωπον.

Διά τόν Λεϊβνίτιον μόνον τό πνεῦμα ὑπάρχει, διότι τό πνεῦμα ἀποκλείεται ἀπό μονάδας αἱ ὁποῖαι εἶναι πνευματικαί οὐσίαι.

Παραπλήσιως φρονεῖ καί ὁ Ἄγγλος φιλόσοφος Βετκελυ, ὁ ὁποῖος διδάσκει ὅτι ἓνα μόνον εἶδος οὐσιῶν ὑπάρχει, τὰ πνεύματα τὰ ὁποῖα εἶναι ἐνεργοί δυνάμεις. Τό σῶμα εἶναι κατ' αὐτοῦ ἡ παράστασις τῶν δυνάμεων τούτων προβληθεισῶν πρὸς τὰ ἔξω.

Ἀκριβέστερον καθορίζει ὁ Βόλφ τό σῶμα ὡς ὄν, ὅπερ κέ-
κται κίνησιν καί ἐλευθέραν βούλησιν.

Ὁ δέ Κάντιος, νοεῖ ὑπὸ τό πνεῦμα ὄν ὅπερ δύναται καί ἔχει συνείδησιν ἑαυτοῦ καί τῶν παραστάσεων καί ἀνευ τοῦ σώματος.

Ὁ μαθητής τοῦ Fichte, ἐκλαμβάτει τό πνεῦμα ὡς ἐνεργε-
αν ἡ ὁποῖα ἀποκαλύπτεται διά τῶν δημιουργημάτων τῆς, φρονεῖ δέ ὅτι σὺδέν πραγματικόν ὑπάρχει ἐκτὸς τοῦ πνεύματος.

Κατά τόν Schelling, τό ἀπόλυτον τό ὄντως ὄν, ἀποτελεῖται ἐκ δύο πόλων, ἐκ τῆς φύσεως δηλαδή καί ἐκ τοῦ πνεύματος.

Εἰς τὰ καθέμασταν ὄντα ὑπερέχει εἰς τὰ μὲν ὁ φῶς, εἰς τὰ δέ τό πνεῦμα. Γενικῶς ὁμῶς τό πνεῦμα ὑφίσταται ἐν τῇ

φύσει και δρά άσυνειδήτως και τυφλώς.

Δια τόν μέγιστον των φιλοσόφων τούτων του γερμανικού θεολογικού τόν "έχελον, τό πνεύμα είναι ή αρχή του παντός. Τήν αρχήν ταύτην ταυτίζει προς τόν λόγον του παντός, έμφανίζεται δέ ή άποκαλύπτεται κατά τρία στάδια. Δια του πρώτου έξ αυτών κατανοεί εις τήν γνώσιν έαυτού, λαμβάνει δηλαδή συνείδησιν έαυτού. Αποτελεί τήν αληθινή ουσίαν των όντων και εξελίσσεται δια του υποκειμένου πνεύματος άφ'ένός και δια του αντικειμένου άφ'έτέρου, εις τό άπόλυτον πνεύμα, όπερ άποκαλύπτεται δια τής θρησκείας, τής τέχνης, και τής φιλοσοφίας.

Η ουσία του πνεύματος συνίσταται εις τήν έλευθερίαν. Έν αντιθέσει προς αυτόν δέχεται μέν ή Σοπενχάουερ ότι τό πνεύμα είναι ή αρχή και ή ουσία του παντός, αλλά όρίζει αλλό όχι ως ύλην ή νόσιν, αλλά βούλησιν.

Περαιτέρω πωρών ή χάρημαν ευδέχεται τό πνεύμα ως τυφλήν όρμήν, ως τό άσυνείδητον.

Γενικώτερον έυλαμβάνει τό πνεύμα ή φιλόσοφος Eucken. Τό πνεύμα και αυτόν είναι ή πνευματικός βίος ή όποιος ευφράζει έαυτόν και άποκαλύπτεται δια του πολιτισμού. Ο πνευματικός ούτος βίος είναι άπόρροια έσπάλυτου πνεύματος τό όποιον είναι προσωπικόν όν.

Δια τού πνευματικού βίου ή του πολιτισμού δημιουργείται μία ανωτέρα βαθμιά πραγματικότητα. Τούτο δέ γίνεται δια τής ιστορίας ή όποία είναι τό θέατρον έν τω όποιω εξελίσσεται έαυτό τό πνεύμα αγωνιζόμενον προς τήν φύσιν και προς τό άπλωψ ψυχικόν.

Παραπλησίως νομίζει ή Schmidt ότι τό πνεύμα είναι ή ζωική δύναμις έφ'όσον απήλλαξεν έαυτό από τας δεσμάς τής φύσεως.

Διὰ τοῦτο τὸ βασιλεῖον τοῦ πνεύματος κείται κατ' αὐτὸν ὑπεράνω τοῦ βασιλείου τῆς φύσεως καὶ τοῦ βασιλείου τῆς ἱστορίας.

Ο φρενικός καὶ φιλόσοφος Φέιχτερ νοεῖ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν ἐμείνου, ὅπερ ἔξωθεν ὁρῶμενον ἐμφανίζεται ὡς σῶμα.

Ὅταν τὸ σῶμα ὀλοκληρὸν ἀπογελεῖται ἀπὸ ψυχῆς ἀντινες ἐπέμεινται ἐκ' ἀλλήλων ὡς ὁμόκεντροι κύκλοι καὶ περιλαμβάνονται ἐντὸς τοῦ καθολικοῦ πνεύματος, τοῦτέστι τοῦ Θεοῦ.

Κατὰ τὸν Wundt τὸ πνεῦμα εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ πλευρὰ τῶν ὄντων. Εἶναι ἐπαρμένη ἀμέσως πραγματικότης τοῦτέστι ἀμέσως ἀναληπτὸν ὑπὸ τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας. Ἡ παρατηρησιὰ διδάσκει ὅτι τὸ πνεῦμα ὡς ἐσωτερικὴ πλευρὰ ἡμῶν εἶναι ἀσυνείδητη ἐνέργεια.

Ὁ σύγχρονος ἡμῶν γάλλος φιλόσοφος Bergson διδάσκει ὅτι τὸ πνεῦμα εἶναι ἡ διὰ τῆς ἐξελίξεως δημιουργοῦσα ζωὴν τὴν ὁποίαν εὐδέχεται ὡς ἔχουσαν πνευματικὴν φύσιν.

Κατ' ἄλλον τρόπον εὐδέχεται τὸ πνεῦμα ὁ Steuberk. Ὅταν ὀρίξει τὸ πνεῦμα ὡς τὴν ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ δημιουργῇ ἀξία καὶ συλλαβάνῃ ἰδέαι διὰ τῶν ὁποίων δημιουργεῖται πολιτισμὸς.

Καραπλησίως νομίζει ὁ φιλόσοφος Rickert ὅτι τὸ πνεῦμα εἶναι τὸ σύνολον τῶν ἐνεργημάτων διὰ τῶν ὁποίων πραγματοποιοῦνται ὑπερατομικαὶ ἀξία. Τὸ πνεῦμα λοιπὸν ταυτίζεται κατ' αὐτὸν πρὸς τὸ νόημα, πρὸς τὴν σκοπὴν. Ἡ ψυχὴ μεταβάλλεται εἰς πνεῦμα ἐφ' ὅσον εἶναι ἐγὼ τὸ ὅποσον ἀναγνωρίζω ὑπερατομικὰς ἀξίας.

Τοῦτο σημαίνει ἀπολύτρωσιν αὐτῆς τῆς ὑποκειμενικότητος ἢ ὁποία προῦποδίζει τὴν νοσταλγίαν πρὸς ἀελευθέρωσιν. Ἡ νοσταλγία αὕτη εἶναι τὸ πνεῦμα κατὰ τὸν Häberlein

και επειδή η απολύτρωση είναι το κύριον γνώρισμα της προσωπικότητας, όριζα το πνεύμα και ως όργανήν προς απολύτρωσιν της προσωπικότητας.

Και ο Hegel διακρίνει την ψυχὴν ἀπὸ τοῦ πνεύμα διδόντων ὅτι καὶ ψυχικὸν μεταβάλλεται εἰς πνευματικὸν ὅφ' ὅσον καθίσταται ἡ ψυχὴ ἰκανὴ νὰ δημιουργῇ κατιστομὸν ἐπεμβαίνει ἐπὶ τὴν ζωὴν κατεσθύνουσα καὶ ρυθμίζουσα τὸν μηχανισμόν τῆς φύσεως καὶ τοῦ βίου.

Εἰς τινὰς τῶν παρακαθέντων ὀρισμῶν ἐνοπάρχουν δι' αὐτὸν τὰ στοιχεῖα πρὸς τὴν νέαν ἀντίληψιν τοῦ πνεύματος τῆς ὁποίας ἐμπροσθεῖν οἱ ἐρευνηταὶ τοῦ ὁποιοῦ μέλλομεν καὶ ἀναφερθῆναι. Εἶναι δὲ οὗτοι καὶ ἄλλοι πολλοὶ οἱ ἑξῆς: (ὁ Schell-ler κατά τὸν ὁποῖον πνεῦμα εἶναι ἡ ἔκθεσις τῶν πρὸς κατάστα- τὸν τελουμένων καὶ πρὸς νόημα κατακρινόντων ἐνεργημάτων. Ὁ Jode ὁ ὁποῖος νομίζει ὅτι πνεῦμα εἶναι αἱ ἰδέαι αἱ ὁποῖ- αι ὑπάρχουν εἰς ἄλλα συνειδητὰ ὄντομα, ἑφ' ὅσον δύναται νὰ μεταδοθῆναι διὰ ἀναμνηστικῶν καὶ πρὸ παντός ἑφ' ὅσον ἔχου- σιν καθορισθῆναι ἀντικειμενικῶς διὰ σημείων καὶ συμβόλων. Ὁ Θεόδωρος Lessing κατά τὸν ὁποῖον πνεῦμα εἶναι τὸ σύνολον τῶν ἀξιών καὶ τῶν θεουτολογικῶν κανόνων. Ἐξαι- ρετικὴν ἐπίδρασιν καὶ διάδοσιν ἔσκειν ὁ ὀρισμὸς τοῦ πνεύμα- τος καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν εἰς τὸν Dilthey τὸν δημιουργὸν τῆς νέας ψυχολογίας καὶ θεμελι- ωτικῆς τῆς μεθοδολογίας τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν. Κατὰ τὸν περίφημον γούτον ψυχολόγον καὶ ἱστορικόν, τὸ πνεῦμα εἶναι τελεολογικὴ συνάρτησις ἐνεργημάτων, ἣτις κέντηται, καθορισμένην ἕφην, κατέστι ἀποτελεῖ ἐνκαίον διαρρυθμιέ- νον ὅλον, ἐνκαίαν ὀργανικὴν ὄλότητα. Κατὰ τὸν μαθητὴν τοῦ Hegel πνεῦμα εἶναι αἱ ἐν τῇ ἱστορικῇ βίῳ τελαι- μιναι πραγματοποιήσεις ἀξιών αἵτινες ὡς πρὸς τὸ νόημα αὐτῶν

καί τὸ κῦρος αὐτῶν ὁδηγοῦν πέραν καὶ ὑπεράνω τῆς
ἀτομικῆς ζωῆς. Τὸ πνεῦμα ἢ τὸν πνευματικὸν βίον διακρί-
νει ὁ Στρατηγεὺς εἰς διαφόρους κῆλους, εἰς στοιχεῖα, τὰ ὁ-
ποῖα διέπονται ὑπὸ ἀξιολογητῶν βιοτικῶν καὶ κατευθύνουσι
ταὺς ὑπὸ ἰδιαιτέρας νόμου ὁ ὅποιος διαμορφεῖ αὐτὰ καὶ
διαρρυθμίζει.

Ἡ βασικὴ κατευθύνσις τοῦ πνεύματος ἐν τῶν ὁποίων
γεννῶνται οἱ κῆλοι ἐκείνοι τοῦ πολιτισμοῦ, ἐνυπάρχουν ἐν
τῶν προτέρων ἐν ἡμῶν. Φέρομεν ἀπλάστῃ ἐντὸς ἡμῶν τὸν σκε-
λετὸν, τὸ γεννιὸν διάγραμμα τοῦ πνεύματος. Τοῦτο ζῆ ἐν
τῇ ψυχῇ τοῦ καθέμαστου ὡς εἰ τὸ ὑπερατομικόν, τρόπον
τινά, τὸ κοινόν εἰς ὅλους καὶ κατὰ τοῦτο διακρίνεται ἀπὸ
τῆς ψυχῆς ἢ ὅποια ἀποτελεῖ τὸ ἰδιαιτόν καὶ τὸ ἀποκλειστι-
κὸν κῆμα ἐκάστου ἀτόμου, τὸ ὑπερατομικόν τοῦτο προ-
βάλλεται πρὸς τὰ ἔξω καὶ πραγματοποιεῖται ὡς διαφόροι κα-
τηγορίαι ἀξιών.

Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ εἰπωμεν ὅτι τὸ πνεῦμα ἢ ὁ πνευματι-
κὸς βίος εἶναι προβότῃ τοῦ ἐντὸς ἡμῶν κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον
ὑπάρχοντος πνεύματος, μεῖ ἄλλοι λέγειν τὰ ἐν τῇ ἱστορικῇ κο-
ρείᾳ διὰ τῆς κοινωτικῆς συμβῶσεως δημιουργηθέντα· καὶ ἀπὸ
τοῦ ἀτομικοῦ ἐξῆς ἀπαλλαγέντα πνευματικὰ ἐνεργήματα καὶ
πλάσματα, τῶν ὁποίων ἡ ἀλληλεπενέργεια ἐμφανίζεται ἐν τῇ
ἀτομικῇ συνείδησιν ὡς ἱστορικῶς δεδομένος πολιτισμὸς.

Τρὴν ἢ προχωρήσωμεν καλὸν εἶναι νὰ ἐπισκοπήσωμεν τὰ
περὶ τοῦ πνεύματος εἰρημένα.

Ταῦτα ἢ στηρίζονται ἐπὶ τῆς μεταφυσικῆς ἢ ἀνελθάνονται ἐκ
τῶν δεδομένων τῆς ἀμέσου ἐμπειρίας (θεώρησις).

Ἡ μεταφυσικὴ θεώρησις τοῦ φαινομένου τοῦ πνεύματος
διδάσκει ὅτι τοῦτο ἢ εἶναι οὐσία ἢ εἶναι ἰδίωμα τῆς οὐσίας.
Καὶ ἢ μὲν Διαρχία δέχεται παρὰ τὸ πνεῦμα ἢ οὐσία

και δευτεραν τοιαυτην την ἕλην. Ὁ δὲ ἔνισμος μίαν μόνον οὐσίαν δέχεται, ἢ τὸ πνεῦμα, ὅποτε καλεῖται πνευματουραγία ἢ τὴν ἕλην, ὅποτε καλεῖται ἕλισμός. Ὁ δὲ ἠουρισμός τελευτᾷ διδάσκει ὅτι εἶσον τὸ πνεῦμα, ὅσον καὶ τὸ ἕλη δὲν εἶναι οὐσίαι ἀλλὰ εἶναι ἰδιώματα τῆς οὐσίας τῆς ἕλης παραμένει ἀγνώριστος εἰς τὸ ἀνδρώπινον πνεῦμα.

Ὅσοι ὄρμη ἐπιπέτουν τὸ πνεῦμα ἢ ἀποτελοῦν οὐσίαν, ἢ εἶναι ἢ διαρκία καὶ ἢ πνευματουραγία, ὀρίζωσιν αὐτὸ ἢ ἢ νόσον ἢ λόγον, ἢ ἢ βούλησιν, ἢ ἢ τὸ στερούμενον συνειδήσεως, τὸ ἀπρόσωπον καὶ ἀσυνείδητον ἢ τυφλὴν ὄρμη.

Ἐξ ἄλλου οἱ ὀρμώμενοι ἐν τῶν δεδομένων τῆς ἀμέσου ἐμπειρίας ὀρίζωσιν τὸ πνεῦμα ἢ πρῶτον ἢ τὴν ζωὴν αὐτὴν θεωρουμένην ἢ τὴν πνευματικὴν ἢ δευτερον ἢ ἐσωτερικὴν πλευρὰ τῆς πραγματικότητος καὶ δὴ ἢ αὐτὴ ἐμφανίζεται τὸ μὲν ἐν τῷ μαθέμαστον ἀσώμῳ, τὸ δὲ ἐν τῷ πολιτισμῷ τῆς ἀνθρωπότητος.

Μορφαὶ τοῦ πνεύματος. Τὸ πνεῦμα ἐκδηλοῦται καὶ δρά ὑπὸ τρεῖς μορφαί, 1^η ἢ ὑποκειμενικὸν πνεῦμα, 2^η ἢ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα καὶ 3^η ἢ δεονταγωγικὸν ἢ κανονιστικὸν πνεῦμα, Διακρίνεται δὲ εἰς διαφόρους ἐπί μέρους κατευθύνσεις αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὴν ἐπί μέρους κίνησιν ἢ τὰ διάφορα πεδία ἢ τῆς πλευρᾶς τοῦ πνεύματος.

Τοιαῦτα πεδία τοῦ πνεύματος ἄλλοι κατ' ἄλλον τρόπον καθορίζουν.

Κατὰ τὸν Σπράγγος τὰ πεδία ταῦτα εἶναι ἕξ μὲν πρωταρχικά, ἢ οἰκονομία, ἢ ἐπιτεχνήματα, ἢ τέχνη, ἢ θρησκεία, ἢ κοινότης, ἢ πολιτεία, τέσσαρα δὲ δευτερογενῆ συντεταγμένα ἐν τῶν ἡδὴ μνημονευθέντων καὶ δὴ τὰ ἐτόμενα: φιλοσοφία, δικαιοσύνη, παιδαγωγία καὶ τέχνη.

Ἐκ τῆς διακρίσεως ταύτης ἐλλείπει ὁ ἥθικος, τοῦτο δὲ δι-

ει η θουη εν ειναι επι μερα πεδιον του πνευματικου βίου, αλ
λα διεκει τας σχεσεις τουτων προς αλλα, διηκουσα όλων τού-
των των στοιχείων του πολιτισμού.

Τρας διαβάρησιν, κρινομεν σιόπμιον να παραθέσωμεν εν-
τιωθα δύο διαγράμματα τα όκοια δεινύουν 1) τας δεξι-
ολογημας ροπακ τής ανθρωπιτης ψυχής, συνυφασμένα ειη ένα
δωρθεωμένον όλον. τό εύνολον των άτόμων αποτελεί τό
υποκειμενόν πνεύμα 2) τήν ύψιν του αντικειμενιου πνευ-
ματος, άποτελομένην εκ τής πραγματοποίησης των εν τώ α-
τόμω ετιολογημών ροπακ και 3) τι διάγραμμα διαβαρνίζει
τήν σχέση μεταξύ υποκειμενιου και αντικειμενιου πνευ-
ματος.

1.

2.

